

Lubāna ezera Akmeņsala

«Kur debess mala, tur kāda sala»

#SIF_MAF2023

Vispārējā informācija vēstī ka Lubāna ezers ar kopējo platību 80,2 ha ir Latvijas lielākais ezers, kas izveidojies pirms apmēram 10–13 gadu tūkstošiem ledāju kušanas rezultātā. 20. gs. Lubāna zemieni piemeklēja vairāki katastrofāli pavasara pali. Ezera spoguļa laukums pieauga vairāk nekā 5 reizes, un plūdi ilga no 70 līdz 270 dienām. Plūdu radītie postījumi bija galvenais iemesls, kas pēdējos 150 gados lika pievērsties Lubāna zemienes problēmai. Pēc veiktajiem darbiem mūsdienās Lubāna ezera krasti ir pārveidoti, tos ieskauj dambju un kanālu sistēma, un Lubāns ir vislielākais iedambētais ezers Eiropā. Ūdens līmenis tiek regulēts, izmantojot Aiviekstes slūžas un ezera Izvadkanāla (Kalnagala) slūžas.

Dabas liegums «Lubāna mitrājs» ir lielākais iekšzemes mitrājs Latvijā. Liegums izveidots, lai nodrošinātu purvu, meža masīvu, palieņu jeb klānu pļavu un mitrāju aizsardzību ap Lubāna ezeru. Tas ir unikāls Eiropas un pasaules nozīmes dabas komplekss ar izcilu nozīmi daudzu īpaši aizsargājamo sugu populāciju un biotopu saglabāšanai. Lubāns un zivju dīķi ir viena no svarīgākajām caurceļojošo ūdensputnu atpūtas un barošanās vietām valstī, kā arī viena no piecām labākajām ligzdošanas vietām 29 Eiropas īpaši aizsargājamām putnu sugām – mazajam ērglim, jūras ērglim, ziemeļu gulbim, griezei, ķikutam u.c. Kopumā teritorijā novērotas 224 putnu sugas, no tām 185 šeit ligzdo.

Latvijas lielākais ezers – Lubāns – ir biotopa Dabīgi eitrofi ezeri ar iegrimušo ūdensaugu un peldaugu augāju atradne, kurā sastopama mazlēpe, skaujošā glīvene, spožā glīvene u.c. Lubāna mitrāja kompleksā ietilpst arī daudz aizsargājamo biotopu – upju palieņu pļavas, neskarti augstie purvi, purvaini meži, boreālie (ziemeļu) meži, melnalkšņu staignāji un parkveida pļavas u.c.

Dienā, kad kopā ar Dabas aizsardzības pārvaldes Latvijas reģionālās administrācijas (DAP LRA) Dabas aizsardzības vecāko speciālistu Daini Tuču dodamies aplūkot Lubānu un tā vienīgo salu – Akmeņsalu (1,4 km²), debesis ir tumšas kā pirms lietus, kaut arī vēl pirms stundas spīdēja saulīte un nekas neliecināja par lietus tuvošanos. Lubānā vērojami arī vilņi, bet D. Tučs teic, ka «kas gan tie par vilņiem», tāpēc dodamies vien aplūkot Akmeņsalu. Savu ceļojumu sākam no ūdens tūrisma attīstības centra «Bāka» krasta. Lubāns tomēr vilņojas, un sejā pat tiek pa kādai šļakatai, lai sajustu, ka esi ūdens valstībā. Pārlido jūras ērglis, un Dainis stāsta, ka tos te var redzēt itin bieži.

Pietuvojoties salai, vilņi kļūst aizvien mazāki, līdz nav vilņu, pilnīgs aizvējš. Gluži kā kādā filmā iebraucam ūdensrožu pārklājā, kurš iespaidīgā platībā pārklājis Lubāna ūdeni. Vispirms dzeltenās ūdensrozēs, tad baltās. Pa ūdensrožu «pļavu» slīdam lēni, lēni, jo citādi nav iespējams, ūdensrožu kāti un lapas ir traucējošas, lai pārvietotos normālā ātrumā. Lai vai kā, bet izskatās ļoti, ļoti skaisti. Tik daudz ūdensrožu vienkopus redzam pirmo reizi. Lai izskatītos vēl iespaidīgāk, starp ūdensrozēm ievērojam pa kādam gulbim. Dainis stāsta, ka «gulbji šo Akmeņsalu un

Lubāna ezeru izvēlas par ligzdošanas vietu. Te pavasaros ir ļoti daudz meža zosu, katru gadu vairāk un vairāk. Viņas gan te neligzdo, lido prom. Pavasarī meža zosu te ir tik daudz, ka te neredz ūdeni, tikai zosis, zosis, zosis. Vairāki simti tūkstošu zosu. Ar zosīm nākas cīnīties apkārtējiem iedzīvotājiem, jo viņas izposta sējumus. Te ir ļoti daudz gulbju, gārņu, ērgļu, kaiju. Kādas piecas ērgļu ligzdas ir te pie krasta.»

Šur tur starp ūdensrožu lapām pavīd pa kādam veca koka stumbram, un ir jāuzmanās, lai neuzbrauktu kādam ar laivu un to nesabojātu. Pa meldriem kā meldru mežu pietuvojamiem salai vietā, kur izvietojusies kormorānu paradīze. No lielā attāluma redzam pa kādam kormorānam sēžam uz koku paliekām. Ir klusums. Dainis stāsta, ka «uz salas ir vairāki tūkstoši kormorānu, milzīgs daudzums ligzdu, taču tie šeit nav tik apdraudēji kā, piemēram, Rāznas ezerā, lai iznīcinātu salu. Kormorāni apdzīvo tikai daļu no salas». Jo vairāk pietuvojami, jo trokšņaināki kļūst kormorāni. Mēs esam iztraucējuši viņu mieru. Braucot tuvāk kormorānu mājvietai, redzam, ka to ligzdas izvietotas kailajos kokos pat vairākos stāvos, cita uz citas, viena pie otras... Jo tuvāk esam kormorānu mājvietai, jo trokšnis kļūst skaļāks, tāpēc dodamies prom, lai putni neklūtu apdraudēji.

Slīdot tālāk Lubāna vilņos, aizvien vairāk redzamas meldru «saliņas», un atkal nokļūstam vietā, kur pūš vēji un aug ūdensrozēs ar mazām lapiņām un maziem ziediem, jo tāda ir vēju ietekme. Pildot savus darba pienākumus, D. Tučs, saskaņojot to ar tīklu īpašnieku, apskata tīklus un konstatē, ka zivis neķeras, tīkli ir tukši.

D. Tučs stāsta: «Akmeņsala ir pieejama, uz tās var nokļūt. Ja sanāks, pamēģināsim piestāt. Mednieki drīkst tur doties medīt putnus. Te parasti ir daudz mednieku, šī vieta vienmēr ir aizņemta. Uz medību sezonas atklāšanu reizēm mednieki te pulcējas. Salas iekšienē ir nelielas pļaviņas. Putnu te ir daudz, bet medīt drīkst tikai pīles.

Akmeņsala nav akmeņiem klāta sala Lubāna ezerā. Tā veidojusies vien Lubāna ezera iedambēšanas rezultātā, uzpludinot Lubāna ezeru. Vietējie atceras, ka pirms ezera iedambēšanas uz Akmeņsalas pļauts siens. Šobrīd šis reljefa pacēlums ir nosaukts par Akmeņsalu. Sala visa ir izstaigājama, vienā vietā pat caurbraucama ar laivu, tāpēc uzskatāma par divdaļīgu. Akmeņsala nav lieliem kokiem apaugusi. Vairāk te aug krūmi. Tie koki, kuru paliekas ir ūdenī, ir no laika, kad ezers nebija iedambēts, kad bija atklāts ūdens un mežs, lāmas. Pavasarī, jā, te viss, visi lauki bija ūdenī. Un koki no mitruma gāja bojā. Bieži tiek bojātas laivas, to dzenskrūve, uzbraucot uz vecajiem kokiem.

Lubāna Akmeņsalas fenomenus ir tāds, ka pavasarī pilnīgi visa sala applūst. Salu var izbraukt starp kokiem ar laivu šķērs garām. Krūmu gali ir redzami, tie spīd virs ūdens. Un krūmiem pa vidu brauc kā pa ezeru. Tas ir iespaidīgi.»

Jautāts, kā ir šogad, kad tik sausa vasara, vai ūdens līmenis Lubāna ezerā nav krities un sala kļuvusi lielāka, Dainis saka, ka «nē, ir bijuši gadi, kad ezers ir bijis vēl seklāks. Lubāns ir ar diezgan stabilu ūdens līmeni, jo nav tādu upju, kas ietecētu Lubāna ezerā un pienestu ūdeni. Jā, lielā Rēzeknes upe ietek Lubānā, un Aiviekste dzen iekšā ūdeni, arī visi applūdušie klāni pa slūžām pavasarī pienes ūdeni. Vēlāk būsīm tai vietā, kur Lubānā ietek Rēzeknes upe, es parādīšu! Klānos, kad tie pavasaros palo, ūdens daudzuma ziņā tur ir vēl kādi 10 Lubāni... Applūdušajos klānos arī ar laivu var izbraukt visus mežus un visas pļavas, jo zem ūdens atrodas ļoti lielas platības.

Re, kur Īdeņa un redzams Īdeņas pilskalns! Tā ir Latvijas pirmā galvaspilsēta. Kādreiz Jānis Macāns Rīgas ciemiņiem jautāja, vai viņi zina, kas bija pirmā Latvijas galvaspilsēta? Kad viņš teica, ka tā bija šeit, tas ciemiņiem ne visai patika... Rīga jau bija zem Ledus ezera ūdeņiem. Šeit bija pirmā apdzīvotā vieta, kad pirmie iedzīvotāji parādījās toreizējā Latvijas teritorijā pēc ledāja atkāpšanās uz ziemeļiem. Senie cilvēki, kuri sekoja ziemeļbriežu bariem, apmetās Lubāna krastos, un zināms, ka te bija pat 27 akmens laikmeta cilvēku apmetņu vietas, kas apliecina, ka tā bijusi viena no visblīvāk apdzīvotajām Eiropas teritorijām akmens laikmetā. Te ir darbojušies ļoti prasmīgi amatnieki. Izejvielas, materiāli, ko viņi apstrādāja, ir bijuši ievesti pat no Indijas. Te bijis viens no lielākajiem neolīta dzintara apstrādes centriem. Un Lubāns kādreiz stiepās līdz pašai Bērzpīlij!

Es pats esmu no Lubāna otra krasta, no Tropiemi. Vecmamma stāstīja, kad gribējās tikt uz ballīti, viņi ar airu laiviņām devušies uz Īdeņu un atpūtušies. Noballējušies un atkal airējušies atpakaļ!»

Jauko sarunu un atmosfēru pie Akmeņsalas izjauc lietus, kas beidzot ir pietuvojies. Nolemjam, ka nevēlamies samirkt, un Dainis gādīgi ietērpj laivu «lietusmēteli», paceļot jumtu. Mēs esam sajūsmā par šādu ekstru, bet Dainis atklāj, ka «laiva ir arī apsildāma. Tas domāts motorlaivas apsildīšanai agros pavasaros un vēlos rudenos, kad ilgstoši atrasties laivā uz ūdens ir ļoti auksti. Uz ūdens aukstumu jūt vēl vairāk, jo visapkārt ir mitrums. Tagad jau var braukt pa vilņiem, jo no šļakatām esam pasargāti! Salīdzinoši mazi vilniņi šodien... Citreiz, esot uz ezera, pēkšņi uzskrien vējš un vilņi ir lieli, bet krastā ir jātiec, arī pa lieliem vilņiem.»

Atceroties bērnību, Dainis stāsta, ka «vectēvam bija laiva. Vectēva māja joprojām ir saglabājusies. Vecmamma stāstīja, ka pavasaros, kad bija lieli pali, lopus veda kaut kur tālāk projām, bet mājā gultas un mēbeles sacēla augstāk. Pat tādi bija pali. Zivis varēja ķert pagalmā.» Tagad saprotam, kāpēc Dainis lielajā Lubānā jūtas kā mājās. Viņš teic, ka te orientējas ļoti labi. Ja naktī jābrauc pa ezeru, tad orientējas pēc meža un pauguriņiem ap ezeru.

Gabalu braukuši, nonākam vietā, kur ezerā manāma niedru josla un Lubānā ietek Rēzeknes upe, tā ir upes vecā gultne. «Senāk, kad nebija dambja, Lubānam caurtecēja ap 20 upēm. Trūpupe, Malmute... Ezers dzīvoja. Ūdeņi mainījās. Izveidojot dambi, upītes apgriezta riņķī, ezers kļuva citādāks. Iedambēts. Te gar krastiem ir arī vecie koki, to atliekas. Daudzi to nezina un uzbrauc ar laivu virtū.»

Tuvojoties mūsu brauciena sākumpunktam, kur redzams putnu vērošanas tornis un «Bāka», labi pamanāma arī pludmales zona, kur pagājušā vasarā noritējuši labiekārtošanas darbi. Šogad pludmale izskatās atvērta un apdzīvota. Cilvēki brauc šeit un atpūšas. Dainis saka: «Arī uz Akmeņsalu cilvēki brauc, lai makšķerētu vai vērotu putnus. Tūrisma informācijas centrā ir pieejamas kanoe laivas un var braukt. Kādreiz diezgan bieži tika veidoti maršruti un rīkoti laivu braucieni.»

Sala ir iespaidīga, īpaši garumā. Es esmu pat mērķtiecīgi staigājis pa salu un meklējis to akmeni, kura vārdā nosaukta sala, bet neesmu atradis. Varbūt tāda nemaz nav? Varbūt labi paslēpies...»

Teksts – Ineta Atpile-Jugane

Foto – Arita Atpile-Dona

«Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par projekta «Kur debess mala, tur kāda sala» (Nr.2023.LV/RMA/02) rakstu saturu atbild b-ba «Latgolys entuziastu grupa Bīdīs»»

MAF
Mediju atbalsta fonds